תמצית המנהלים, הכלה הלבנונית, השחקן הראשי הנעלם והצד השלישי

אלי שי

עיון מחודש, בצוק העתים
ב*המדריך ליציאה מלבנון*
מאת יוסי ביילין, הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום, 1998

שורת הנושא בפזמון ידוע מאת שלום חנוך אומרת: 'מילים לא אומרות מאום'. בישראלית מדוברת, ניתן לומר כי גם ימים אינם אומרים כלום. הם לא מגידים — הימים — וזאת בניגוד מוחלט לסיומת נפוצה הנשמעת עתה בתדירות מתגברת בתום כל משדר פירשון טלוויזיוני בנוסח 'ימים יגידו'. ימים פשוט לא מדברים מכוח עצמם נקודה והכלל הפשוט הזה תקף עוד יותר במדינת חדשות תזזיתית כישראל שבה אדם מתקשה לזכור את עדכון החדשות שמלפני מחצית השעה.

ימים מתחילים להגיד דבר מה אך ורק כאשר מתקיימת נוסחה בת שלושה אל־מנטים לפחות: הראשון הוא הימים שהיוו נקודת מוצא לאותה אמירה, השני הוא הימים שבהם חלה נקודת ציון משמעותית ובעלת זיקת השוואה ברורה והשלישי הוא קיומה של תודעה אנושית משווה ומנתחת. הכלל הזה, התקף בכל הנוגע לתחזיות של איצטגנינים, נכון באותה מידה ביחס לתסריטים פוליטיים הרי גורל, אלא שבשני המקצים — של מפות הכוכבים ופעימות הנסיגה — איש אינו טורח להפעילו באורח מבוקר, מה שיוצר את שרידותה של מדיניות ישרא־לית מופרכת בעליל, שכל קשר בינה לבין תמונת מציאות נתונה לא רק מקרי, אלא אף מהופך לחלוטין.

לפני ימים אחדים, באולפן ממוזג, לא ממוגן ונינוח היטב, הופיע יוסי ביילין, מי שהעניק להבל פי מפלגת האל האסלאמית הקיצונית את הילת הניצחון הגדול ביותר מאז נפילת הצלבנים לערך והסביר, דיפלומטי ומחולף למשעי, כי המדינאים פשוט נרדמו בשמירה. הם היו צריכים לחתור להגיע להסדר מדיני לאחר הנסיגה החד־צדדית והם נרדמו מן הסתם בצימר בגליל עם ארוחת-בוקר טבעונית, חביתה אורגנית מביצי חופש, רשת נגד יתושים, פעמוני רוח בחצר ומובייל עטור נוצות אינדיאניות ללכידת חלומות.

אבל בראשית שנות השמונים הציג הד"ר יוסי לרקוח את קונספציית לבנון שלו. במאמר שהתפרסם בעיתון הבוקר למנויים חושבים (תחת הכותרת 'לא להישאר שם'), נדמה היה שהפטנט שהציג מבוסס על פירוקה של הנוסחה בדבר הקשר המתבקש בין נסיגה משטחים לבין הסדר מעניק ביטחון. הפורמולה האלמנ־טארית הזו (קרי, יציאה מן השטח — רק בתמורה להסכם הדדי) נחשבה בעיניו כנוסחה מעורפלת, מסוכנת וכמעין מחדל לוגי מגונה. "שוב נחכה לטלפון או ללבנון עצמאית", כתב בלגלוג. "נעמי שמר תכ־תוב המנון חדש על מבצר הבופור, גוש אמונים יתנחל בצור, הרב גורן יתקע בשופר בצידון ואנשי הרב כהנא יתבצרו בדמור כדי למנוע נסיגה". לד"ר יוסי היה אז רעיון משוכלל הרבה יותר: במקום שופרו של הרב הצבאי משחרר הכותל — מצנפתו של השיך פדלאללה, קודמו של חסן, במקום המנון של שמר — אות הפתיחה של תחנת 'אל מנאר' ובמקום הסדר — מדוע שלא נבצע קודם נסיגה ואחר-כך כבר נראה מה יקרה, שהרי הדברים מתפתחים ואולי עוד יגיע פקס מכוח מתנדבים "בין-לאומי כלשהו". (המובאות מתוך ביילין, הארץ, 16.6.82)

בפברואר 98' יצאו ביילין וחברים, שחלקם הפכו מאז לגרוטאות פוליטיות (ניסים זווילי, דדי צוקר, נעמי חזן) לביקור-בית מטעם התנועה ליציאה בשל־בה ונחת ובשלום רב מאוד מלבנון. הביקור נערך במוצב כרכום, 700 מטר מזרעית. המבקרים הסבירו לחיילים הנ־בוכים שכפוליטיקאים הם שוקדים על דרכים להפחתת הסיכון שלהם. בתום הרצאת דברים מנומקת, שנתקלה בשתי־קה לא נוחה, הוזמנו שאלות מן הקהל. החיילים נותרו במצב של משמעת שתיקה ואילמות כמעט גמורה ורק אחר אי-נעי־מות מסוימת הואיל מקשן תורן לשאול האם האורחים הנכבדים, השוקדים כה, ימים כלילות על הגברת ביטחונם האישי, יואילו לנצל את השפעתם הציבורית לשיפור הנכונות למתן טרמפים. הדרכים אז נראו מן הסתם מסוכנות פחות וגם רכבת ישראל לא הייתה מפותחת.

בתום הפגישה, שעמדה בסימן מונולוג חד-צדדי מאוד, התברר כי אחד הקצינים הנחה את פיקודיו שלא לעסוק בפוליטי־קה ואילו סרן אחר התקשה להתאפק וניגש לשאול את הד"ר יוסי בצד "מה יעשו חיילי חיזבאללה... ומה בכוחה של ממשלת לבנון לעשות באמת". את תשוב־תו ערך ביילין בספר — *המדריך ליציאה מלבנון*, המהווה מסמך היסטורי מרתק בתהלוכת האיוולת של מחברו כנגד מה שהלה כינה "מצעד האיוולת הפרטי שלנו", קרי של חובבי הבוץ הטובעני מצדדי ההישארות בלבנון.

בנקודת המוצא לאיוולתו של הד"ר יוסי עומדת הקביעה הגיאוגרפית המרת־קת לפיה "וייטנאם רחוקה 14,500 ק"מ מארצות-הברית ואילו ללבנון גבול משו־תף עמנו. מלבד זאת קשה למצוא את ההבדלים בין שני סיפורי האיוולת הללו". אכן העובדה שכרכום רחוקה 700 מ' מזרעית מהווה נתון טריטוריאלי זניח בלבד וביילין כבר ראה עצמו, בעיני רוחו, צועד לצד ג'ואן באאז במצעד מחאה כנגד הגנרלים של ג'ונסון מול גבעת הקפיטול ושר 'אנחנו נתגבר', או 'נישא ברוח'. "רצועת הביטחון אינה מונעת קטיושות מן הגליל", קבע בידענות, תוך שהוא מנחם את קוראיו בידיעה כי מרבית

ד"ר **אלי שי** הוא איש ספרו ותקשורת. מאמריו ראו אור במרבית כלי התקשורת ובעיתונות הכתובה בישראל בעברית ובאנגלית בתחומי ספרות ותרבות. א"ש נימנה עם צוות ארבעת המייסדים של 'רשת שוקן', שהיווה את הגרעין הראשון של תקשורת מקומית בישראל.

ניסיונות החדירה הקרקעיים מגבול לבנון לא צלחו ואף אחד מהם לא נעשה בידי החיזבאללה, שדווקא נוטה לכבד את קו הגדר. ואכן חריפותו הצבאית היוצאת מן הכלל של המחבר באה לידי ביטוי נמרץ במפגשו ברצועת הביטחון עם הגנרל אנטואן לאחד, שקיבלו בהכנסת אורחים מופתית, אף כי דאוגה משהו נוכח עמדותיו המשונות של האורח. זה היה בקיץ 85', הם עמדו במוצב שהיה בא־חריות צד"ל והגנרל העביר ליוסי את המשקפת והצביע על הרכס ממול. "אתה רואה את הגבעה הזאת?... הייתם צריכים לכלול גם אותה ברצועת הביטחון, כי ממנה באמת רואים הכל". אלא שלד"ר יוסף הייתה תשובה אסטרטגית ניצחת: "אדוני הגנרל", השיב בעוז, "מן הניסיון המוגבל שלי אני יודע סוד — מאחורי כל גבעה יש גבעה אחרת שממנה רואים עוד גבעה, יכול להיות — והלוואי ואתבדה — שהטעות היא להקים מוצב על הגבעה שעליה אנחנו נמצאים עכשיו". הוא התבדה, אבל שנתיים לאחר מכן המשיך להקהיל אספות למען היציאה בשלום רב וחד-צדדי מאוד מהביצה הצפונית, מכנס לחדרו את גדעון עזרא ויונה יהב ועוד חברים אלרגיים לגמרי לחלקיקי בוץ לבנוני. בסביבת הזמן שבו השמיע את חזון הגבעות ההפוכות באוזני הגנרל ההמום, החל מצווח כברוכיה כי אם לא יושג בזריזות שלום עם סוריה הוא ידחה בשנים. מעבר לתשורות הנדיבות של הענקת כרכום לחיזבאללה, ביקש הד"ר יוסי להעניק כזכור את הגולן במתנה ובחינם לאסאד האבא, "מי שמאמין בשלום כולל במזרח-התיכון יודע ששלום כזה לא יתכן ללא סוריה. מי שרוצה בשלום עם סוריה חייב לדעת כי מחיר השלום הוא רמת הגולן. אני נמנה עם מי שמוכנים לשלם את המחיר ... אילו ניתן היה, להגיע בזמן קרוב, לשלום עם סוריה, ובעקבותיו לשלום עם לבנון ולצ־את, כך, מן הדרום הייתי המאושר באדם". והוא טרם השלים את מלוא תאוותו, אבל את מחציתה כן.

תסמונת דומה מסוג 'רגרסיה אינסו־פית', שבאמצעותה מנסה התודעה הנסח־פת לתקן איוולת אחת באמצעות הילוך לאחור אל חיק שרשרת מתמשכת של מעשי כשל מחשבתיים, ניכרה במהלך האחרון בלבנון. בשלב שבו הלך המבצע הצבאי ושקע בתוך דרך ללא מוצא, בעודו מכריז באורח כפייתי: לא ובשום אופן לבוץ הלבנוני, הכריז ראש הממשלה במין עוויית דיאלקטית בלתי נשלטת כי זוהי הקדמה למבצע התכנסות. בהתנסחות ישראלית מדוברת הגיונה של אמירה זו היה בערך כך: קודם ניכנס בהם חזק ואחר כך נצא מהשטחים של הגדה ואז כבר נראה מה הם יעשו. האם מישהו יעז למנוע את הנסיגות הישראליות שַגיאות הכוח? היקום כוח אזורי עוין שיוכל לעצור אותן? מדובר אחרי הכל בתשוקת נסיגה בלתי נכבשת.

מהלך דומה של נסיגה אינסופית כפולה — טריטוריאלית תודעתית ולוגית — ניכר בסוף מה שהתגלה בדיעבד כמלחמת לבנון השנייה, כאשר שר הביטחון נטול הבוצה הזדרז להכריז בסיכום המהלך על פתיחתו של אופק מדיני עתידי ומתקרב עם סוריה. ההכרזה נועדה לטייח אפש־רות של ועדת חקירה ממלכתית בלתי תלויה לחקר ביצועיו של שר הביטחון עצמו, שאם היו מתנהלים בזירה של מאבק פרמיות הסתדרותי בנמל אשדוד, לבטח היו מקבלים את הציון בלתי מספיק. לרוע המזל נפלט חזון החזרת הגולן בדיוק באותו היום שבו הכריז באשר אסאד באורח חד-צדדי ובלתי מתואם בעליל בפני אספת צירים מתלה־מת בדמשק כי האדמה הערבית תפדה בדם ואש.

שני המהלכים הללו — הצגת המלחמה כהקדמה להתכנסות ועטיפת מהלך נפל צבאי ומדיני בערפלי נסיגה נוספת, הינם חזרה מדויקת על התנהלותו של ביילין בעניין לבנון. תכליתם קביעת נקודת ציון רחוקה יותר בזמן לבדיקת מעבדת 'הי־מים יגידו', שהרי מי שלא יטרח לבחון את 'דברי הימים' ביחס לנסיגה הראשונה מלבנון ילקה מן הסתם במחלת שכחה מוחלטת כאשר יידרש לבחון את היחס בין קריסת החזית הישראלית בדרום־לבנון לבין ההתנערות השנייה, ההתנת־קות הראשונה, פעימת הדרכים והמפה, העלייה הנוספת במפלס החטיפות וההע־זה של החיזבאללה, ההתכנסות כהתנת־קות מהדורה ב' וההתפנות מן הגולן כנוגדן ועדת חקירה. שלא לדבר על היחס המורכב והמוקשה לאין שיעור בין כל הנ"ל לבין אדישותו היחסית של מדד המעוף התל-אביבי ובין אלה להתנהלותו הכושלת של הרמטכ"ל כמנהל תיק הה־שקעות של עצמו.

החטיבה המרתקת ביותר במניפסט האיוולת של ביילין מוקדשת למיפוי מפת האינטרסים של השחקנים הר־אשיים בביצה. הפרק המרתק ביותר בחטיבה הזו מוקדש לחיזבאללה. פעם אחר פעם מרגיע המחבר את קוראיו בקביעה כי הללו לא יחצו את הגדר, הגם שהם מסוגלים לכך. "עובדה זו בוודאי אומרת משהו לגבי מגמות הארגון". אכן הגם שהימים מתקשים בדיבור, הנה העובדות מדברות בספרו של ביילין. תנוח דעתכם מעיינים חביבים, שכן בניתוח המיושן הזה נצראללה עודו מנהיג צעיר ושאפתן וחיזבאללה היא תנועה דתית "שמטרתה להגן על החלשים בחברה השיעית". הגם שהמחבר נדמה כמבין כי כל נסיגה חד-צדדית תתפרש על ידי הארגון החותר להשמדתה של הישות הציונית-יהודית כניצחון עצום לכוחות המהפכה האסלאמית בהשראה איראנית, הוא סבור כי הנהגת התנועה יודעת להבחין בין חזון למציאות ולפיכך תיוותר נאמנה להכרזתה כי "אם ירד צבא לבנון דרומה, עד לגבול הבין-לאומי [הארגון, א.ש] לא יקיים פעילות צבאית באזורים אלה. הוא מודע לכך שאם יגרום לפעילות ישראלית נגד לבנון לאחר יציאת צה"ל, יהיה מואשם על-ידי האזרחים בפגיעה בהם".(שם) לפי ניתוחו המאלף של ביילין, החיזבאללה ממש מודאג מסכנת הסכם שלום ישראל-סוריה ובאותה מידה הוא חרד מהכללתו ברשימת ארגוני הטרור של הממשל האמריקני ומבקש לשפץ את תדמיתו המיליטנטית כלפי חוץ. מדריך הנסיגה של ביילין מסתמך אפוא על "האמירה הברורה ביותר" של כבוד השיך פדלאללה, מאמצע שנות התשעים, לפיה "להתנגדות האסלאמית לא יהיה, ככל הנראה, מקום בלבנון מרגע שהארץ תשוחרר מן הכיבוש הישראלי, כי בכך תושג מטרתה". הידד והורה ויוסי וארבע האימהות ישבו איש תחת גפנו ואישה בצל תאנתה. והרי גם נצראללה הצהיר על-פי המדריך המסור כי "כאשר האויב הציוני ייסוג... אנחנו לא נהייה הגורם האחראי לביטחון. יש לנו מדינה והיא תפעיל את רשויות הביטחון... באשר למה שיקרה אחרי הנסיגה — מוטב שהיש־ראלים ייסוגו ואחר כך נראה". משמע מדיניות נוסח 'סטנה אל יעיש אתנה אל חשיש', אל תעוררו את האהבה והחיזב־אללה לא יעלו בחומה. ואכן, כמו בחזון הגבעות שחזה הד"ר יוסי במוצבו של לאחוד, תמיד אחר-כך רואים במבט נסוג ומופנה לאחור, ולנצח ניתן עוד להמתין לצד שלישי שימלא את הריק וישלח דיוויזיה רב-לאומית וקוסמופוליטית. אומנם ביילין, בנאמנות של מדריך מסור, מזהיר את הקורא מפני האפשרות ("אין זה מן הנמנע") שקבוצות שוליים פורשות בקצות 'מפלגת האל' תקיימנה פעילות

עוינת, ועם זאת הוא מנחמו בכך שהקשר האיראני של הארגון העיקרי, המונה רק כמה מאות חמושים מאומנים, נחלש, והממשל בטהרן חותר למדינות פרגמא־טית, מתוך רצון לערוך מעין רמונט כללי ביחסים עם אמריקה.

הנה קורא מחברנו בהתעוררות, כרוכל בשוק היחסים הבינלאומיים המכריז על 'אוקזיון' נדיר, כאן "ההזדמנות להבטיח כי לאחר יציאת צהל מלבנון לא יוענק עידוד איראני לפגיעה של חיזבאללה... בישראל וכי איראן תמלא תפקיד חיובי באזור". שהרי המשך פעילות אלימה של הארגון תביא לניגוד אינטרסים עם אדו־ניו בטהרן. וכידוע, גם סוריה מבקשת להוכיח לארצות-הברית את דבר היותה שחקן סולידי באזור ולפיכך לא תתמוך אל נכון בארגון, שהרי בכך תפגע באינ־טרסים שלה.

הנה כי כן בא לציון גואל, הד"ר יוסי שמו, והלה מזהה את התגברות האפק־טיביות של השלטון הריבוני בביירות, שיפור בתפקוד הצבא הלבנוני וסיכוי לפירוק החיזבאללה, שכן על-פי תוכנית הנסיגה דאז יובטח לישראל מראש כי "לא יפעיל את כוחותיו בכל מקום שבו יתפרס צבא לבנון". בסיכום תמצית המנהלים, המוגשת לקורא בידי חסידי הנסיגה בשלום רב, מתברר כי כנגד הסיכון מצד "חוליות קטנות מארגונים שונים", יושקעו מעל מיליארד דולר במערך ההתגוננות המשופר, שיעניק לי־שראל "יכולות התגוננות טובות מאוד". וזאת לדעת, הנסיגה הישראלית, תיטול מהחיזבאללה את "עילת קיומו כארגון צבאי לגיטימי". צבא לבנון, שיעילותו נמצאת כאמור בסימן עליה מעודדת, יגיע לכלל תאום וככל שיסתבר כי הוא "ממלא בדבקות את המשימות, כך ניתן יהיה להגביר את שיתוף הפעולה" בינו לבין יוניפיל. בנימה אופטימית זו מקבל הקורא את שבע ההדרכות, בנספח ט', את הבנות 'ענבי זעם' לפיהן "קבוצות חמו־שות בלבנון לא יפתחו באש נגד ישראל באמצעות טילי קטיושה, או בכל נשק אחר", אזרחים לא יהוו מטרה להתקפה, הצדדים ישמרו על זכותם להגנה עצמית וברבות הימים עוד יושג פתרון של קבע. ובמהדורה המעודכנת המלאה של המילון לעברית מדוברת ומפוזמנת, תחת הערך 'יוסי', ילד שלי נחמד', מן הראוי להציב את דיוקן פני התינוק של המחבר החביב ומעמיק הראות כשהוא מיטיב, בתנועה שקולה אופיינית, את אחיזת מסגרת משקפיו.

פטנט הנסיגה החד-צדדית מוצג על ידי ביילין כהמצאה של מפלגת העבודה בהנהגת רבין ליציאה מן 'הפלונטר הלב־נוני', נכון לשיח הפוליטי בישראל במער־כת הבחירות של 84' שבה הבטיח כזכור הלייבור העברי את הנוסחה המנצחת של סוף לפלונטר בתוספת הדברת האינפל־ציה. (מהדורה מוקדמת של מלחמת יו"ר ההסתדרות לשעבר בטרור ובפער החבר־תי). הפטנט התבסס על נוסחת היציאה היזומה נטולת ההסדר וההדדיות ("בלי לנסות ולכפות שלום ובלי לעמוד על נסיגה סורית") וזאת כנגד הנוסחה הה־פוכה של שמיר וארנס שדגלה בנסיגה דו-צדדית כתנאי ליציאת צה"ל. בתיאור העימות הפוליטי בין העמדות טענו מת־נגדי הפטנט לניטרול הפלונטר, כפי שב־יילין מתעד נכונה, באומרו כי מהלך זה יביא ל"החרפת המצב, והגברת מספר הקורבנות והגדלת הסכנה לגליל, כתוצ־אה מנסיגת צה"ל".

עשרות שנים לאחר מכן עתיד שר ביטחון הסתדרותי מטעם תנועת העבודה לצאת למלחמה בלבנון לשם הורדת הדגלים הצהובים של מפלגת האל מהוו־ריד של הגבולות הצפוניים של המדינה ומתוך כוונה לכתוש את כוח הרקטות והטילים של הארגון ולהבטיח, לכל הפ־חות, את ניקויה של רצועת ביטחון דרומית להגנת הגליל. אלא שבניתוחו האופטימי החד-צדדי והלא מפחד כלל של ביילין, הרצועה אינה נוגדן קטיושו־ת-מחבלים יעיל והדברים אמורים לה־סתדר באורח פלא מכוח עצמם, "גורמים חמושים בלבנון אינם מתקשים, אם רצונם בכך, לירות טילים על הגליל ואם אינם עושים זאת, הרי זה משום הבנות כאלו או אחרות... ב-16 השנים האחרונות לא היה אפילו ניסיון חדירה קרקעית אחד של החיזבאללה... דומה שחלק ניכר מעיסוקם של חיילנו שם הוא בהבטחת שרידותם, בעוד חיזבאללה מתהדר בצי־לומי וידיאו של פגיעות". משמע עדיף אפוא להתפנות ואז הטילים לא ישוגרו מכוח הבנות סתומות כלשהן, צה"ל לא יאלץ למתוח את שריר ההישרדות ואל־־מאנר תעבור אל נכון לפרסומות. בניתוח אופטימי מקביל של האינטרס הסורי בלבנון כותב המחבר בנימת הרגעה אופ־יינית כי "תמיכה סורית בחיזבאללה נגד ישראל הריבונית תחזק את דימויה של סוריה כמדינה המעניקה חסות לטרור, וזה, כפי שכבר אמרנו, עומד בניגוד לאינטרס שלה". אופטימיות נלבבה דומה משתקפת גם ביחס להערכת יכולותיו של צבא לבנון, המתואר ככוח יעיל הזוכה "להערכה רבה" והמסוגל, לדעת הכותב, "להתפרס עד הגבול הבין-לאומי ולהש־ליט ריבונות לבנונית עד לגבול, תוך תיאום עם יוניפי"ל". באותה תנופה אופטימית בלתי נכבשת מופעלת נוסחת הסיכוי של פירוק החיזבאללה כפורמולה בעלת שלושה אלמנטים: ישראל תיסוג מלבנון ואז חיזבאללה יאבד את סיבת מהותו ככוח התנגדות לכיבוש, או אז תוכל ממשלת לבנון לפרקו. הגיון זה בנוסח 'די לכיבוש' מנוסח במקור כך: "יש לממשלת לבנון אינטרס ברור בפירוק נשקו של החיזבאללה, וברור לה שיש לכך סיכוי רק אם חיזבאללה יפסיק להיות צבא שחרור לאומי, כלומר שישראל לא תהיה בלבנון". הכותב אינו מודע משום מה למהלך ההפוך המתבצע עתה בפועל: ישראל חוזרת ונסוגה כהרגלה, חיזבאלל־לה מתחפש לצבא לבנון ובנוסף לנשק הרוסי, הסורי והאיראני זוכה לשפע ליבובים מצרפת, מהמזכ"ל מר אנאן ומהאיחוד האירופאי, ובמהלך מנצח נו־סף, החוזר על כוריאוגרפיית החמאס בעזה ובגדה, מתחפשת מפלגת האל הט־רוריסטית לממשלה דמוקרטית נבחרת והרי היא נהנית בגלגולה זה מכל העול־מות: גם שמירת כוחה המקורי ושיקומו, גם הכפלתו בדמות צבא לבנוני ריבוני הנהנה מסיוע בינלאומי וגם תוכנת המרה המשדרגת ארגון טרור שעל סף הקצאה מחמת מיאוס לכלל ממשלה נבחרת שכל תכליתה שיקום לבנון הפגועה.

בסעיף השלישי של עקרונות התוכנית המוצעת נכתב באורח לאקוני נטול שיניים ובלתי מחייב בעליל כי "חיזבאל־לה לא יפעיל את כוחותיו בכל מקום שבו יתפרס צבא לבנון". הגם שאיש מן הקוראים אינו יודע היכן בדיוק נחבא אותו צבא היפותטי ומה תוכניות ההת־פרשות שלו. כנגד הרפיסות בפירוק החי־זבאללה עולה נחישות רבה בדבר ההתפרקות הישראלית המזורזת. בתמ־צית המנהלים המוגשת באמצע הספר, פרי עטם של אלופי המשנה במילואים אשר סדן את יונתן לרנר ('התוכנית הצבאית להגנת צפון ישראל לאחר יציאת צהל מלבנון') מדובר בפירוש על פירוק צד"ל ועל פירוק מוצבי צה"ל וצד"ל ופירוק נשק וציוד. "הדבר ניתן למימוש תוך פרק זמן קצר ... אם יסתבר כי ניתן להעביר את השטח לידי גורם אחראי, ללא אש, ניתן יהיה לקצר את משך התהליך". הגיבור יוצא אפוא ממערת הדרקון ומשאיר את המפתח בתיבת

הדואר בתקווה ששכן טוב, או הלך מזדמן יכנס ויזכור להשקות את העצי־צים. האפשרות שהדרקון עצמו ישתלט לכשיתעורר מרבצו על המוצב הממוקם והממוגן היטב אינה עולה כאן כלל בצורה מודעת. הכוח הישראלי הכובש והכוח המקומי הקשור בו מפורקים ומפונים כליל, לעומת זאת נוכחות כוחות הכיבוש הסורי, הפלשתינאי והאיראני זוכה למין תוכנית משכנתא בריבית נמוכה ולהסדרי דיור נדיבים.

בהקדמת תמצית המנהלים מטעם התנועה ליציאה בשלום גמור מלבנון מודים אומנם המחברים בפסקה זהירה ומנומסת כי "נקדים ונאמר כבר עתה שלא ניתן להתמודד עם כל האיומים הללו מתוך שטח ישראל בלבד. הדבר מדגיש את החשיבות שיש לנוכחות גורם צבאי בעל עוצמה באזור דרום לבנון". אלא שתמצית המנהלים אינה טורחת לייצר את הגורם העלום, או לזהות אותו. הכלה מביירות איננה והיא מתעכבת, הגם שהוכנה לה נדוניה נאה. וכי מיהו אותו גורם צבאי עוצמתי שיופיע כמו רובין הוד פלאי מעומק יער ארז הלבנון? צבא לבנון חמוש במכוניות שרד צרפתיות משוריינות תרומת ארמון האליזה? סנטה קלאוס? הנביא התשבי הגלעדי מתרץ הקושיות? והרי לא צריך אדם להגיע לתובנות משוכללות יתר על המידה כדי להבין כי משעה שהגורם הצבאי המשמ־עותי הישראלי בצירוף הצבא המקומי הדרומי מתפנים ומפורקים כליל, נוצר מדרך הטבע ריק, ההופך את מפלגת האל הטרוריסטית לגורם הצבאי הבולט החו־לש על השטח.

תמצית המנהלים קובעת מכל מקום כי "על פי כל הסימנים האחרים ינסה צבא לבנון להוריד את יחידותיו לדרום לבנון לאחר יציאת צה"ל", אולם גם היא עצמה מודעת לכך שבמאבק השליטה על הוואַ־קום שייווצר המועמד המוביל הוא החי־זבאללה ובמקביל נכונותה של הממשלה הלבנונית להגיע לשיתוף פעולה ביטחוני ממשי עם ישראל מסופקת ביותר. אם החיזבאללה עולה כמלית הוואקום הבול־טת ביותר, מהו אפוא הגיונה של תוכנית המנהלים היוצרת מצב שבו מפלגת האל מנכסת לעצמה את מוצבי צה"ל, את ניצחון הנסיגה ואת שרידיו המבולבלים של צבא הדרום, בין כמושאים לעינוי ולהשפלה בין כמאגר זמין למגויסים חדשים? אלא שמעבר לבליעת המוצבים ונקודות הכוח האסטרטגיות שואפת עתה מפלגת האל לבליעת הצבא הלבנוני, תוכניות הסיוע הבינלאומיות, שרידי הז־הות הלבנונית הפגועה, הפרלמנט והמ־משלה שלה.

בפרק המוקדש לעקרונות המענה היש־ראלי כותבת 'תמצית המנהלים' באותה רוח אופטימית כי "הניסיון שנצבר משנות הלחימה הארוכות בלבנון מחזק את ההערכה כי היכולות ההתקפיות של ישראל עשויות להוות גורם מרתיע כלפי מרבית השחקנים המעורבים בזירה הלב־נונית". אכן דרכן של נסיגות חד-צדדיות שהן זורעות מבולקה אין קץ מלווה בדמורליזציה בקרב כוחות האויב והללו נוטים לאבד כליל את עשתונותיהם נוכח התנהלות כזאת הנדמית כפרי תמצית מנהלים כה מתוחכמת בדיאלקטיקה שלה, עד כי אפילו חברי מועצת החכמים האיראנית של מפלגת האל מתקשים לפרשה. ('שוב פעם הציונים הארורים עושים את המזימות המשונות שלהן בניצוחו של הפרופסור המבריק הזה, נו מה שמו יסוף ביילין', ממלמל לבטח אין אונים חרטום אסטרטגי לממשל האייטו־לות). אומנם בפסקה האחרונה המוקדשת למדיניות ההרתעה הישראלית, בהתקף מוזר של התפכחות מהלם הנסיגה שתטיל כביכול ההתכנסות הישראלית התורנית, מואילים מחברי התמצית להודות כי הגם ש"אין לנו כל כוונה לנסות ולחזות את כל התסריטים האפשריים בהקשר הזה", הנה תיתכן בהחלט הסתבכות הגובלת באי-נעימות מסוימת. בתסריט השלילי הארגונים מחציפים פנים ובראשות החי־זבאללה שקודם דווקא התנהג פחות או יותר יפה ועל-פי 'ההבנות', הם "יפתחו... בתקיפת מטרות בשטח ישראל". מתוך כך יפתח מעגל קסמים של תקיפת מטרות תשתית בלבנון ובמקביל מתקפה של הארגונים על מטרות בעומק השטח הישראלי. על רקע זה "ייפגעו אזרחים לבנונים" ואילו מן העבר השני של העורף הגלילי תאלץ ישראל להתמודד עם "פינוי אוכלוסין מיישובי הצפון עד יעבור זעם". בכך עלולה ישראל להיקלע למלכוד של הרתעות "מפני מימוש הרתעה" ולפיכך משפט הסיום של הפרק ההרתעתי הנוקב קובע בדאבה "כי אם ישראל תבקש להשתית את הגנתה על המרכיב ההרתע־תי, עליה להיות מוכנה לספוג תקיפות נוספות בשטחה בטרם תגרום עוצמתה הצבאית לשחקנים הראשיים בלבנון, לפעול למניעת כל תקיפה משטח לבנון לשטח ישראל". תמצית המנהלים קובעת אפוא כי הגורם ההרתעתי עלול גם להירתע. היא אינה מודעת עם זאת לאפשרות כי מימוש תמצית המנהלים עצמה עלול לשחוק הן את ההרתעה, הן את העוצמה, באורח שיהפוך את הצד הישראלי לנרתע מאוד נוכח המוצבים שפינה והעוצמה הנגדית שנוצרה באותו מרחב אסטרטגי של ואקום כפרצה הקוראת לטרוריסט.

האבסורדיות המובנית של תמצית המנהלים המוצעת ניכרת מן הדיון על קו הגבול. המחברים מודעים לכך שנסיגה משמעותה יצירת מצב שבו "לאורך הקו הבינלאומי קיימים אזורים נרחבים שב־הם נוצרת לצד הלבנוני יכולת שליטה לעבר שטח ישראל — למשל באזורי אדמית, זרעית, אביבים, יראון ועוד". מה אפוא הגיונה של הנסיגה החד-צדדית והבלתי מוסדרת המוצעת? הגיונה הוא הגיונו של המלכוד, שהרי הכיבוש רע מטבעו וצריך לומר לו די ולכן או שישראל מאבדת עדיפות בשטח, אבל עושה מעין "פוס" מטהר לכיבוש כדי שחס וחלילה ושלום לא תהיה "עילה בידי החיזבאללה ... להמשיך ולתקוף... כהמ־שך הלחימה בכובש זר", או שהיא מבצעת מעין תיקונים בהיקף של "עד מרחק מאות מטרים מהקו" ואז ממשיכה את קרב ההישרדות של המובלעות הנ־תונות למטווחי הברווזים. הדילמה של לבנון מתנקזת כאן אל חיק הגבעות שמעל אדמית והיא נותרת בלתי פתורה בעליל בתמצית המנהלים המשתעשעת במשחק השחקנים הראשיים. בצר לה לא ניתן לתמצית אלא לצפות ולייחל להופעתו הפלאית והנסית ממש של אותו כוח צבאי יעיל ועתידי שיופיע כמין חיל אבירים הבוקע מנמל ביירות, ובמקביל נידונה התמצית להתפשר על רצועה כלשהי שעתה היא מופחתת לכלל רוחב של כ-100 מ'. ואולם המלכוד הבלתי פתור פרי הדילמה של ה'די לכיבוש' מצד אחד והצורך בהגנה מצד שני עלול להפוך גם סנטימטר של אדמה ערבית כבושה לאב־דה בעלת ערך סנטימנטאלי כה רב עד כי ההתחבטות הביילניסטית בשאלת הר־צועה הדרושה בכל זאת, הופכת למהדו־רת אבסורד מחודשת המאלתרת על הפרדוכס של זנון.

תמצית המנהלים אינה עיוורת לחלו־טין למציאות המתפתחת בלבנון ולסכנו־תיה. כך למשל בפרק שכותרתו 'פעילות מונעת' בתוך שטח לבנון מדובר על הבעייתיות של ירי טילים מתוך בתים כפריים בדרום ובפרק על 'יכולת הספיגה' מועלה הצורך בהגדלת אותה יכולת עד לטווח של 20 ק"מ מהגבול, בין היתר

באמצעות "הקטנת אי הוודאויות בתחומי החיים האחרים — הכלכלי והחברתי". למרבה המזל נחסך כאן מן הקוראים הטיעון השגור לפיו פינוי ההתנחלויות הדרומיות יגדיל את יכולת הסיפיגה הצפונית וגו'.

מצוקתה של הסקירה המוצעת היא בכך שגם כאשר היא מזהה סכנות אמיתיות שתתגברנה בעתיד, היא מתקשה להיחלץ מהמלכוד פרי ההצעה עצמה ונקלעת לבסוף לאמירות הגובלות באין־אונות סתמית. בסיכום הפרק על פעילות מונעת מתברר כי זו בעייתית מאוד ומועדת לפגיעה באוכלוסייה אזרחית ובכוחות יוניפיל, שכן "קשה לזהות בוודאות, בעיקר ממרחק רב את מי שנושא נשק כזה ומתכונן לשגרו בעוד מספר דקות". ומכאן שאמצעי המניעה העומדים בפועל לרשות ישראל מחייבים שימוש מוגבל ו"מושכל ביותר". כיוצא בזה הדיבור על תגבור היכולת הספיגתית בצפון מסתכם באמירה כי "קשה להעריך את ההוצאה הכספית הנדרשת למיגון כל הישובים הללו", שמן הסתם אינה קטנה כלל גם אם יכונסו כל ההתנחלויות הדרומיות וחממות העגבניות ימכרו לרשות, עדיין יישאר חור תקציבי ניכר.

בשלב הסיכום והמסקנות עולה הצורך בגיוס של למעלה ממיליארד דולר לשם הצטיידות ומיגון העורף, כאשר ברור לכותבים כי "גם היום אין בידנו תשובה מניחה את הדעת לאיום זה", כי האיום יגבר בהרבה לאחר הנסיגה המוצעת, וכי פעילות המניעה הישראלית מוגבלת ומועדת להסלמות במתיחות. "שעלולות להגיע עד כדי תקיפת ישובים אזרחיים בשטח ישראל".

שוב נידון הקורא לקרוא מה הועילו חכמים בתקנתם המתומצתת?

התשובה גלומה בנימה האקספרימנטלית של הצעת המנהלים. זו ערוכה לנוכח מציאות נטולת תשובות מניחות את הדעת והגם שהיא מודעת לכך כי "תקופת המעבר עשויה להתאפיין במהומה רבתי המלווה במעשי שפיכות דם", הנה היא טורחת להפריח את התקווה הקלושה משהו כי "הממשל המרכזי ינסה להשליט את מרותו על האזור על ידי צבאו". זו גישה לא מבריקה במיוחד, שניתן לראותה כצירוף של יצחקו נא הנערים לפנינו וישחקו השחקנים הר־אשיים את משחק תמצית המנהלים (אמל וחיזבאללה, הממשל המרכזי החלול ויוניפי"ל זכור לרע ועוד שחקני מגרש ותיקים), בשילוב עם עמדה פטרונליסטית בנוסח הבה נערוך בוחן לצד השני. "השלטת השקט באזור עשויה להיות אחת מנקודות הבוחן של כוונותיו ויכולותיו של הממשל המרכזי, בראייתו הוא ובראיית כל השחקנים האחרים".

בבוחן הפתע הזה נכשלו הן הממשל, והן השחקן העונה לשם ביילין יוסף, מה שלא הביא איש מהם לפרישה מוקדמת מתבקשת ממגרש המשחקים. הדיבור החוזר על בוחן יוצר בתודעת הקורא את אשליית המצב ההפיך במגרש — שיום אחד נכנסים אליו ובשני יוצאים ממנו ושוב נכנסים אליו ולתוכו — במהלך הישראלי האופייני של 'להיכנס בהם בכל הכוח במלחמת אין ברירה מוסרית וצודקת'. אלא שבמציאות מסתבר שסידורי הכניסה והיציאה התגלו כבלתי הפיכים בעליל והאקספרי־מנטים ההיסטוריים מבית מדרשו של ביילין ככרוכים בעלויות דם כבדות.

בפרק העוסק ביוניפי"ל מנסים המחברים למכור לקורא את קונצפט 'יוניפי"ל אחר', שהרי אם יש גרמניה אחרת לגמרי וסקס יונה וולכי אחר, מדוע שלא יהיה גם או"ם שונה בתכלית ולו גם כנוסחה שיווקית בתמצית מנהלים. ("יש לשנות את כללי הפעולה של הארגון... יש לעצור נושאי נשק הנתפסים על ידי כוחות הארגון" וכיוצא באלו משאלות לב מורפרכות, כאשר המחברים עצמם מודים למעשה ש"קשה להניח כי היחידות הנוכחיות... יכולות לבצע את השינויים הנדרשים ועל כן מומלץ לשנות את הרכב הכוח... ולשאוף לכך שיותר מדינות מערב אירופה ישלחו את כוחותיהן". מלכוד דומה, פרי משאלות שווא, שהיחס בינן לבין המציאות מקרי עד תלוש בהחלט, עולה ביחס לצבא לבנון ולחזון שיתוף הפעולה עם צה"ל. "המצב האופטימאלי הוא שהיערכות צבא לבנון הייתה מתואמת מראש עם צה"ל", כותבים המחברים מנומסות ובהתקף בלתי נכבש של נדיבות הם אף מציינים כי "יותר מכך, צה"ל היה מבקש למסור כל מקום בעל חשיבות המתפנה על ידו ישירות לצבא לבנון בכדי שלא ייתפס על ידי שום גורם אחר". משמע בהבל פה נוצרה כאן איזו ישות מיטיבה שצבא לבנון שמה, וזו, להבדיל מגורמים עוינים, צפויה לקבל את המוצבים ולהודות לצד הנסוג ברוב חנחונים. החתן יישנו והוא ממתין ורק הכלה מביירות מתמהמהת משום מה. המחברים היו מקווים אפוא כי מהלך זה של העברת הנדוניה הצבאית יתואם "עוד בשלב ההכנות ליציאת צה"ל מלבנון" אך הם נאלצים להודות כי "התפתחות הדברים בשלב זה איננה מצביעה על נכונות לבנונית לכך". מה אפוא הועילו במחילה חכמים בתקנת תמציתם הנוגעת להתפנות מתואמת ולהעברת משלטים סדורה, מלווה בלחיצות יד, בתקיעות חצוצרות ובקיפולי דגלים מטוקסים?

המחברים לא הועילו והם סותמים ואינם מפרשים בכותבם מנומסות כי "יחד עם זאת אין להוציא מכלל אפשרות כי מנקודת מבטה של ישראל יהיה לאופן שבו יתפתח תהליך היציאה השפעה חיובית בנושא זה". הנה כי כן ממש אין להוציא מכלל אפשרות שצבא לבנון עוד יתנהג וכי תרשמנה לעתיד לבוא התפתחויות חיוביות וכי ימים עוד יגידו דברים חיוביים בעליל על מפיקי תוכנית המנהלים. ואולם בפועל הם מציעים נסיגה בלתי מתואמת בתקווה שעצם הנסיגה תחולל מעין 'הפיכת הלב' מיטיבה בצד השני. עד להשגת הקונברסיה הזו באישיותה של הכלה הביירותית האדישה, נשאלת שאלת הנכסים המתפנים. המחברים היו מעדיפים להעבירם כאמור כתשורה של רצון טוב לידי כוחות יוניפי"ל וצבא לבנון, אלא שהם מודעים לכך שהללו עשויים, מסיבות תמוהות השמורות עימהם, לסרב למלקוח נדיב שכזה וכי השלל יועבר אל "גורמים עוינים שיוכלו לעשות... שימוש במסגרת התארגנות לתקיפות וביצוען".

אשר על כן הם ממליצים — המחברים המתומצתים — על פירוק המוצבים והריסתם בתוך שלושה חודשים. אכן על עטיפת הספר נראים חיילים תקועים במוצב ישראלי קלסטרופובי למהדרין במעין ריבוע תמונה התקוע כבונקר בעומקה של גבעה לבנונית ומעליהם הכותר 'המדריך ליציאה מלבנון' ומעליו שמו של המחבר, הד"ר יוסי, כמין מחלץ עילאי שיבקע את הגבעה וישחרר את הלכודים בעומק המשלט. על העטיפה האחורית כתוב עוד כי המחבר "כבר הגיע מזמן למסקנה שהימצאות צה"ל בדרום לבנון היא חלק מ'מצעד האיוולת' הישראלי". אשר על כן מציעים המחבר וצמד קציני המילואים שחברו לו כעזר כנגדו — לרנר את סדן — את המדריך האמור לפעול בשיטת 'גב אל גב' המהווה פטנט שיווקי ייחודי: "ישראל תצא באופן חד-צדדי, אך צד שלישי יבהיר מראש מה ייעשה עם צאתה וכיצד יתמלא החלל שייווצר מבלי להסב נזק לישראל". מיהו במחילה אותו צד שלישי ערטילאי — לא נכתב שם. המזכ"ל, מר אנאן? הממשל

המרכזי המגלה קשיים במילוי ואקום? האיחוד האירופאי הלא מזדרז לשלוח ברווזים תורנים? הקאזינו של ביירות? השדכנית שסידרה את הכלה המתמהמ־ התת? אִמה הלא מתלהבת של הכלה? אולי מפעל לייצור בלונים פורחים שפשוט ידחקו את הריק החוצה בבחינת 'באנו ואקום לגרש' וישתלטו על כל נפח המוצ־ בים שלאורך הגבול המתפנה? ושמא הד"ר יוסי עצמו, שיחתום על ערבויות עם הפנים אל שחר של מזרח-תיכון-חדש, המשקפיים בוהקות מחלון הזדמנויות בתוכנת חלונות מתקדמת שתעביר את ישראל לטוטאל-וירטואל-ריאליטי והעו־ רף האזרחי מופנה בשיטת 'גב אל גב' בלעדית באותה חופה ריקה, ערירית, חד-צדדית ועם זאת מצפה עד בוש להופעתו של צד שלישי אחר בבליינד דייט של ארץ הארזים. ועד שביילין יאות להיכנס סופית לנעליו של הצד השלישי המתבקש, כעולה ממזכרי ההבנות ומתו־ כניות המנהלים ומחיזויי השחקנים הר־ אשיים האחרים שערך, מן הראוי למנותו עד לשארית אריכות ימיו למשרת מתאם ראשי לפעולות ההסברה הישראלית במ־ דינות סקנדינביה ובארצות השפלה, וב־ שיפור מעמדנו הבינלאומי ננוחם.

מדריך היציאות של ביילין ושות' היה כזכור חלק ממערך שיווקי כולל שנועד למכור את ההתפנות מלבנון כתוכנית מנהלים וכקמפיין חוצות. מרכיב בולט נוסף באותה ערכה הייתה המצאת ארבע האימהות כמותג פמיניסטי עדכני ומוביל. בראיון מביך מראשית המלחמה האחרו־ נה בלבנון (ארי שביט, *מוסף הארץ*, 28.7.2006) נחשפת עד כמה מוגבלת יכולתם של הימים לדבר ולהגיד דבר מה, אפילו במחיצתו ובעידודו של מראיין מוכשר: "אני לא מוכנה לקבל את מה שאתה אומר שההתנקות גרמה עכשיו להתקפה של נצראללה". (ברוריה שרון, שם עמ' 18). באותה הזדמנות ניכר עד כמה חזק ומקובע רישומו של קונצפט תמצית המנהלים נוסח ביילין, "כי באזור הזה אי אפשר לדבר על שלום. המקסי־ מום הוא ניהול סכסוך".(שם) ועד היכן מגיע השיח האנטומי-גניקולוגי תלוי המג־ דר בהקשר המדיני, "והרחם הרגיש שזה לא פייר... אחר כך זה עבר מהרחם לראש. אבל ההתחלה הייתה הרחם. הרחם אמר..." (זהר ענתבי, עמ' 20 שם). ונניח לשם השוואה חוג מהופך מגדרית ופוליטית, המכונה 'ג' אבות' והמתנסח על-פי איבר חיוני זכרי מקביל: "והזכרות הניחה שזה כן צודק... אחר כך זה עבר ממנה ללב, אבל קודם היא דיברה מהמקום שלה", או דבר מה נחרץ ועמוק מעין זה), וכן עד לאיזו דרגה מגיעה המיסטיפיקציה של הגבול: "ואני אומרת שצריך להילחם על המקום הזה מתוך הגבול. מתוך חפירות חיינו. כי רק אם נהייה צודקים וטובים ונכונים בסוף ננצח. רק מתוך גבולות 67' מתוקנים ננצח. לכן אני חוזרת היום אל ליבוביץ. לכן אני מאמינה שרק בגבולות 67' מתוקנים נוכל לשרוד".(שם) אלוהים אדירים, שהרי אם כך אזי מדוע שלא לחזור לחלוקה ולטרום מלחמת השחרור בתקווה לעקוף כליל את מכשלת הפוס־ ט-ציונות ולהיות עוד יותר צודקים, אפילו קיומיים ונואשים נורא, ולו גם במחיר אבידות נוסח מלחמת העצמאות, ובלבד שתהיינה ערכיות ונטולות כל חשד כיבוש.

מאחורי כל זה נחבאת כנראה תשוקה אפוקליפטית גדולה למצבי פליטות, אוב־ דן וכמעט שואה. מחקרים עדכניים בהיסטוריה היהודית בימי הביניים מג־ לים תגובת-נגד של היהדות כנגד פולחן הקדושים המעונים הנוצרים בצורת פי־ תוח תופעה של מארטירולוגיה מתוצרת עצמית בדמות הנספים על קידוש השם. מחקרים עתידיים על התרבות הישראלית של ראשית האלף השלישי עתידים לגלות ריאקציה דומה נוכח פולחן המולך של ההתנערות הפלשתינאית, כמעין געגוע לנקודה הקריטית האובדנית, האחרונה, של הכמעט מפלה שרק מתוכה ניתן עוד לגייס את תעצומות הנפש.

מדריך היציאות של ביילין מהווה חלק ממדף ספרות שלום ישראלית הולכת וגואה, שחלקים ניכרים ממנה נכתבו באותה התלהמות שציינה פעם את כיתו־ בי התמונות לאלבומי מלחמת ששת הימים. ועם זאת בנקודת ציון חלוצית על אותו מדף ניתן להעמיד את 'ארץ הצבי' זכור לטוב של אריה לובה אליאב 'עם עובד', ראשית שנות השבעים. חיבור זה משמש, במבט לאחור, הסמן המשובח ביותר לסחף בעמדות השמאל הישראלי, שהרי בעיקרו מניפסט נלהב בעד הקמתה של מדינה פלשתינאית שכנה על שטחי ממלכת ירדן ואילו בחלקיו הנועזים לשעתם, הנוגעים לשאלת ההתנחלויות, הוא מציע תוכנית התכנסות משולשת מדהימה ביחס להתקפלות הנוכחית: "גורל הישובים היהודיים בגדה וברצועה פתוח בעתיד לכמה אפשרויות. חלקם יסופחו רשמית... חלקם יהפכו לבסיסים זמניים... וחלקם יישארו בתחומי המדינה הערבית-הפלשתינאית". הפרק המוקדש ללבנון סתמי ומאכזב יחסית והוא מדגיש את התנהלותה הנבונה של השכנה הצפו־ נית ההולכת בדרכו של חירם מלך צור ובנתיבי הסחר הפיניקי. אומנם המחבר מאבחן סכנות נוכח התגברות פעילותם המקומית של הארגונים הפלשתינאים, אך עם זאת הוא סומך על תבונתה של הממשלה הלבנונית: "הם הבינו כי 'התע־ נוג' הזה של אכסון ואירוח לוחמים פלשתינאים בארצם עלול להביא ... להקמת ממשלה בתוך ממשלה ולבסוף גם לכיבוש זמני של שטחיהם על ידי צה"ל". אריה לובה תולה אפוא תקוות גדולות בהשתלבותה של ארץ צור בחזון הסהר הפורה שעלה בתודעתו. ■

פנינה ספרותית שהוחמצה

יוסף אורן

ע ל

יונה ונער

מאת מאיר שלו: הוצאת עם עובד, ספריה לעם, 2006, 365 עמ'.

ייה יום ההוא נפתח כמו הרבה ימים בחייו של התינוק" — יפה היה עושה מאיר שלו אילו פתח את הרומן במשפט זה, הלקוח מתחילת הפרק הרביעי של הרומן *יונה ונער* (עמ' 71). במשפט כזה, המנותק מזמן קונקרטי, פתחו מספרי האגדות מאז ומעולם את סיפוריהם, ורק אחרי שפתחו במילים המרגיעות "היה היה פעם", היו מקסימים את מאזיניהם בסיפור-מעשה מפתיע, שהיה מותיר בפיות פעורים את בני כל הגילים, מזקן ועד טף. אילו קיבל מאיר שלו עצה כזו והיה מאמץ אותה לפני שספרו *יונה ונער* ירד לדפוס, היה נאלץ בהמשך להיצמד אל הראשונה משתי העלילות שהדביק באופן מאולץ בכרך הזה, השישי בכרכי הסיפורת שלו. רק עקב כניעה לשיקולים שיווקיים, שיקולים המפתים אותו לכתוב רומנים מרובי-עמודים, השחית במו-ידיו פנינה ספרותית שהייתה ברשותו, אגדה בת-זמננו בהיקף נובלה, שהייתה מביאה לו לראשונה תהילה שהיה ראוי לה באמת.

קל לזהות את הפרקים ברומן שמהם היה ניתן לגבש את "הנובלה" הזו, כי הם מסופרים באופן שונה משאר הפרקים. כל האפיונים של אגדה מבליטים אותם לטובה משאר הפרקים. רק פרקים אלה מסופרים על-ידי מספר יודע-כול, שהוא סוג המספר שהופעל באגדות. יתר על כן: כמקובל באגדות, קושר המספר הזה בין האירועים הריאליסטיים, המתרחשים בתקופת המנדט, באמצעות סיבתיות מיסטית, בעזרת כוחות אגדיים ונעלמים כמו "צירוף מקרים" (88) ו"גורל" (99). ואכן, הרבה לפני שסיפור-המעשה מגיע לפרקים 15, 17, 18 שבהם מעפילה האגדה *יונה ונער* לשיאה, הקדים המספר הערמומי ושתל במחשבתו של הגיבור את התמיהה הבאה: "איך מהתחלה רעה כל-כך הגיע אל הסוף הטוב: לולא נפרדה אמו מאביו ושבה לארצה, לא היה האב נושא לו אישה אחרת והוא לא היה מוגלה אל הקיבוץ ולא היה מתוודע אל מרים ואל דוקטור לאופר ואל היונים ואל אהובתו" (231). איזה קורא ילין על מספר שבעצמו מודה שרק כוחות אגדיים-מי־סטיים כמו "צירוף מקרים" ו"גורל" יכולים להסביר את התגלגלות האירועים זה מזה בסיפור-המעשה שלו?

על אופייה האגדי של עלילת האהבה *יונה ונער*, שתשעת פרקיה פוזרו בתוך הרומן הזה, יעיד גם השימוש בכינויים "התינוק" ו"הילדה" לזיהוי גיבוריה. רק בפרק האחרון מתשעת פרקי "הנובלה" נודע לנו שמם: "יאיר" ו"רעיה". הקפדה זו על שימוש בכינויים של הגיל הרך כמו-גם החיבור של אהבתם, אהבת "תינוק" ו"ילדה", לעיסוק ביונאות, עי־סוק עורפי וכמעט יותר אזרחי מצבאי, מרופפים את הקישור של העלילה לתקו־פה שעל רקעה היא מתרחשת, בין השנים 1940-1948. אף שאהבתם של היונאים מתפתחת על רקע תקופה היסטורית סוערת, דוחה המספר את עובדותיה עד לאותם שלושת הפרקים המאוחרים של "הנובלה", שבהם הפך להכרחי השילוב בעלילה של אחת הזירות היותר סמליות לאופי ההירואי של מלחמת תש"ח, זירת הקרבות בסן-סימון, כדי להביא את הסיפור אל תכליתו האגדית-מיתית: להוכיח לכולנו שהאהבה עזה מהמוות ומסוגלת לגבור עליו.

כפי שמתבקש באגדה, הוקצה ב"נוב־לה" מקום מרכזי לדמות "המלאך הטוב", שאמור לפעול מאחורי הקלעים לקירוב האוהבים הצעירים זה לזה. התפקיד החשוב הזה הוטל על כתפיו של ד"ר לאופר, שהוא וטרינר ויונאי מבוגר. "יקה" טוב-לב ובעל הומור זה, יליד העיר קלן, לא רק מפגיש את בני טיפוחיו, את "התינוק" מהקיבוץ בעמק־־הירדן ואת "הילדה" מתל-אביב, אלא גם מעודד ומכוון אותם זה לזרועות זה. בצד המשימה האחראית שהוא מופקד עליה ב"הגנה", לפרוש רשת קשר בין הישובים באמצעות יוני-דואר, הוא מכשיר יונאים צעירים בגן-החיות בתל-אביב, ומלווה בסבלנות דומה לזו שבה הוא מטפל ביונים גם את היחסים הנרקמים ביניהם. כיוון שד"ר לאופר פועל מתל-אביב, צורפה אליו גם "פייה טובה", חניכתו ועושת-דברו, היונאית מרים, המסייעת לו מהקיבוץ בעמק הירדן. שניהם יביאו לסיומה הטוב את הדרמה, המגיעה לשי־אה בתקופת-דמים בתולדות הארץ, שהרי לא ייתכן שאהבת נעורים, הנתמכת על-ידי מסירות לגידול יוני-דואר ולאימו־נן, עיסוק כה תמים וכה בלתי-אלים, תסתיים אחרת באגדות.

העלילה המאוחרת

תכונותיה האגדיות של "הנובלה" מבליטות את חולשותיה של העלילה המאוחרת שהוצמדה אליה, שהיא עלילה נדל"נית המספרת על רכישת בית בכפר ועל שלבי שיפוצו על-ידי מי שמאס בחיי העיר. העלילה הנדל"נית מתרחשת על רקע השנים 1949-1999. אמנם מאיר שלו התאמץ להצדיק את ההצמדה של העלילה המאוחרת לעלילת "הנובלה" על-ידי טיפוח הקבלות בין שתיהן, ולמטרה זו גם פיזר את פרקי "הנובלה" בין פרקי העלילה המאוחרת, אך בכך רק החליש את עזותה של עלילת "הנובלה" וכלל לא חיזק את העלילה המאוחרת. החיבור בין העלילות מתקיים רק בזכות שיתופם של חלק מהגיבורים בשתיהן. יאיר נולד

יוסף אורן הוא חוקר, מבקר ומרצה לספרות, המפרסם בקביעות *בתיב*. השנה הופיע ספרו החדש *ספרות וריבונות*, שהוא הכרך השישה-עשר בסדרה *תולדות הסיפורת הישראלית*.

לרעיה ("הילדה" מעלילת "הנובלה") והיא העניקה לו את שם אביו, "התינוק" שנהרג בקרב על כיבוש סן-סימון. עד גיל שש-עשרה הניח יאיר שאביו הוא ד"ר יעקב מנדלסון ("הנער" מעלילת "הנובלה"), שפרש מהיונאות, נסע לאמריקה והשלים שם את לימודי הרפואה. בשובו משם בשנת 1949, פגש את רעיה, המעוברת מזרעו של "התינוק", הציע לה נישואים וגם הבטיח לה שאם תינשא לו יאמץ את הבן שיוולד לה ויגדלו כאילו היה בנו (295). אף שרעיה העניקה לתינוק שלה את השם של אביו, יאיר, קיים ד"ר יעקב מנדלסון את הבטחתו והעניק את שם-המשפחה שלו ליאיר ואף נהג להדגיש את חיבתו ליאיר בפנותו אליו ב"יאירי", פנייה המדגישה את השייכות ביניהם.

מאיר שלו לא הסתפק בפיזור פרקי "הנובלה" בין פרקי העלילה הנדל"ניות, כדי להצדיק בדרך זו את חיבורן זו לזו, אלא השקיע למטרה זו גם מאמץ להקביל ביניהן. כיוון שבהמשך יוקדש דיון מיוחד בהקבלה החשובה מכולן, בתפקידן המכ־ריע של היונים בחיי הגיבורים, יפורטו להלן ההקבלות האחרות. כפי ש"התינוק" ו"הילדה" בעלילה הראשונה נפגשו לרא־שונה בגיל אחת-עשרה אצל "המלאך" של אהבתם, ד"ר לאופר, בגן החיות של תל-אביב, כך גם ההיכרות בין יאיר ותרצה אירעה ביניהם בגיל זה, אך בפתח הקליניקה של ד"ר מנדלסון ("אביכם") בירושלים בשנת 1960. וכפי שד"ר לאופר הופקד ב"נובלה" להיות "המלאך הטוב" שילווה את אהבת היונאים הצעירים, כך התמנה הקבלן משולם פריד, אביה של תרצה, לתפקיד "המלאך הטוב" בעלילה המאוחרת. וכמו שלצד ד"ר לאופר הוצבה בעלילה המוקדמת היונאית מרים כדי שתסייע לו לקדם את אהבת הנעורים של היונאים הצעירים, כך גם בעלילה המ־אוחרת צורפה רעיה, אמו של יאיר, לקבלן משולם פריד בתור "הפייה הטו־בה" כדי להחיות בשנת 1999 את אהבת הנעורים מימי התיכון, שכשלה לפני כשלושים שנה בין תרצה ליאיר.

אז נפרדו דרכיהם של "תירלה ואיר־לה" וכל אחד התחתן עם בן-זוג שזימן לו הגורל. נישואיה של תרצה ליוסי בעלה הסתיימו עד מהרה ואחרי שהתגרשה ממנו הפכה לקבלן ולמעשה ניהלה את חברת הבנייה של אביה. גם לנישואיו של יאיר עם ליאורה לא האירה ההצלחה פנים. הם אמנם לא התגרשו, אך אחרי שכשלו שני ההריונות של ליאורה, שקעה בניהול חברה גדולה, שיפצה משתי דירות דירה יאפית ואיבזרה אותה לפי טעמה (166-167), עברה לחדר-שינה נפרד ורק לפרקים התירה ליאיר להתקרב אליה. אף שלא היה לו תפקיד מוגדר, קיבל יאיר משכורת כעובד בחברה שלה. ומאחר ששנא את הבית ואת החיים בעיר, שוטט הרבה בנופים הטבעיים של הארץ. וכך הגיע לבסוף למשלח-יד שהלם אותו, להסעת תיירים מחו"ל ברכב שליאורה רכשה עבורו ושהוא העניק לו מתוך חיבה לגודלו ולעוצמתו (על יסוד התיאור המי־תולוגי באיוב פרק מ') את הכינוי "בה־מות" (11).

אהבת תירלה ואירלה

על קב ריבוי ההקבלות בין שתי העלילות, נסתפק בהדגמת שתיים נוספות. הראשונה — מדריכה את הקורא להבחין בתפקידם המקביל של ד"ר לאופר ושל משולם פריד בעלילותיהם על-ידי העובדה ששניהם נוטים לשבש באופן הומוריסטי את השפה העברית ואת ניביה. ד"ר לאופר מתעב את השימוש ב"אני", ומשתמש בפלוראליס, אך תמיד משובש: "לא בלשון רבים אלא בלשון רבות" (79). שיבושיו של משולם פריד אף עולים בצעקנותם על אלה הצנועים של ד"ר לאופר. אף שגם ד"ר לאופר נועז פעם, לקראת כנס של היונאים מרחבי הארץ בתל-אביב, לנסח סיסמה ששיבשה את הניב הנודע "עוף השמים יוליך את **הכל**", התמחה ביצירת שיבושים כאלה דווקא משולם פריד. וכך אמר "תדבק **ימיני** לחכי" (110), במקום "תדבק **לשוני** לחכי" כפי שנאמר במזמור קל"ז בתהילים, "באותיות של **כיבוי** לבנה" במקום "באותיות של **קידוש** לבנה" (111) ו"עומד על **קרני** תרנגולת" במקום "עומד על **כרעי** תרנגולת (136). הקבלה הנוספת בין העלילות: הזיכרון של התייר מאמריקה, שלחם בתש"ח בסן-סימון, כי בתום הקרבות יצאה מהמנזר "זקנה נמוכה, כמעט גמדה, בשמלה שחורה עד הרצפה" עם בקבוק מים קרים וכוסות והשקתה בהם את המנצחים בקרב (19). תיאור הזקנה הזו מופיע גם בעלילה המאוחרת והוא נחרת בזיכרונו של יאיר מהביקור הראשון שלו בסן-סימון עם אמו בשנת 1961 כשמלאו לו שלוש-עשרה (69).

בשנת 1999, כאשר ילדיהם הלא מאושרים, תרצה ויאיר, קרבו לשנת החמישים בחייהם, פעלו הוריהם, "המל־אך", האלמן משולם פריד, ו"הפייה" הפרודה מבעלה, רעיה מנדלסון, להפגישם מחדש. בעצה אחת ביניהם, מסרה רעיה ליאיר סכום כסף כדי שירכוש בו בית לעצמו. אף שטענה שהכסף הוא מחסכו־נותיה (25), סביר להניח שאת הסכום הזה השיגה מהקבלן משולם פריד (316). גם ההנחיה המדויקת שצירפה לכסף רומזת על התכלית הסופית של יוזמתם המשותפת, להפגיש אחרי שנים מחדש את ילדיהם ולסייע להם לחדש את אהבת הנעורים שלא התממשה בעבר. וזו הייתה לשון ההוראה של רעיה ליאיר: "לך תמצא לך בית. מנוח לכף הרגל. שיהיה לך מקום משלך. — בית שכבר גרו בו לפניך, — בית ביישוב ותיק. שהעצים לידו כבר גדלו. הכי טוב ברושים, גם חרוב זקן זה טוב, ועשב צומח בסדקים של המדרכה. — עצים גדולים, יאיר, אל תשכח. הרוח בעץ גדול שונה מהרוח בעצים צעירים. — ותבנה לך גם מקלחת קטנה בחוץ. זה נעים להתקלח מול הרוח והנוף" (24). על המלצות אלה ידובר בהמשך, אך לפי שעה ניתן לקבוע שלרעיה ולמשולם היה ברור, שבית כזה יהיה זקוק לשיפוץ יסודי ורוכשו, יאיר, ישמח אם על ביצועו תופקד "אאובתי" תרצה.

מזימתם של הורי השניים הצליחה יפה, אך את מחיר ההצלחה משלם הקורא, הנאלץ לקרוא את העמודים המפרטים בהרחבה את שלבי מלאכת השיפוץ של הבית שיאיר רכש במושב, את בעלי המלאכה שביצעו כל שלב, כולם "טיפוסים" מהסוג הישן, את כליהם ואת מונחי מקצועם (למשל: 224-225). ואשר לצמד האוהבים — תרצה קבעה גם את מועדי ההתעלסות ביניהם כשהבהירה ליאיר, אחרי שחנכו בהתעלסות את המקלחת בחצר: "ככה נסמן ונחנוך גם את הרצפה החדשה ואת הגג החדש ואת המרפסת ואת המטבח, כל אחד בעתו" (300). והם אכן ציינו בהתעלסות את הסיום של כל שלב בשיפוץ הבית. וכדי למנוע כל ספק ייאמר, שההקבלה בין האהבות בשתי העלילות היא חיצונית בלבד. הפרקים המתארים את אהבת הנעורים בין "התינוק" ו"הילדה" הם חושניים ומרגשים, משום שמגעי הגוף בין היונאים הצעירים הם מאופקים ומרומ־זים. לעומתם מתבלטים לרעה תיאורי ההתעלסות בין יאיר ותרצה. אמנם מאיר שלו התאמץ להיות פיוטי גם בהם, אך מה ניתן לצפות מתיאורי התעלסות בין בני חמישים המתקיימים במועדים

צפויים, יהיו מפורטים ומפורשים ככל שיהיו?

הביקורים בסן-סימון

מאיר שלו קשר בין שתי העלילות באמצעות הריונה של רעיה והולדתו של יאיר. לפיכך היה עליו לספר בעלילה המאוחרת כיצד נודע ליאיר, שלמעשה אביו הביולוגי איננו רופא הילדים, ד"ר יעקב מנדלסון, אלא אהוב נעוריה של אמו, "התינוק" שנהרג בירושלים בקרב בסן-סימון. מתברר שרעיה אמנם נישאה לד"ר יעקב מנדלסון, אך לא הפסיקה להתאבל על "התינוק" שנהרג בסן-סימון. יוכיח זאת הזיכרון שנחקק אצל בניה, יאיר ובנימין. שניהם זכרו שאהבה להאזין לאופרה "דידו ואניאס" של המלחין האנגלי בן המאה ה-17 הנרי פרסל (269), ובמיוחד לשיר מתוכה, שבו דידו הגוססת נפרדת מהחיים במילים "לי יביא המוות שקט, / מוות בי שלווה נוסך" (המתרגם: אברהם יבין). עובדה זו אינה רק מלמדת שהיא המשיכה להתאבל על אהוב נעוריה כל ימי חייה, אלא גם מסבירה, מדוע נפרדה מ"הנער" יעקב מנדלסון בשנת 1964, כשמלאו ליאיר שש-עשרה שנים.

מהאופן שחושפת לנו העלילה, כיצד נודעו ליאיר זהותו של אביו הביולוגי וסיפור-המעשה על מותו בסן-סימון, ניתן להסיק שאבלה של רעיה על "התינוק" לא התבטא רק בהאזנה אובססיבית לשיר מתוך האופרה "דידו ואניאס", אלא גם בהקפדה לבקר באתר בסן-סימון ביום מותו של "התינוק", בראשון למאי, היום שבו הסתיים הקרב באתר ושנקבע כיום הזיכרון ללוחמי הפלמ"ח שנפלו שם ב-1948. רעיה המתינה שיאיר יגיע לגיל שלוש-עשרה ורק אז צירפה אותו לרא־שונה לביקורי האבל שלה בסן-סימון. את מועד הביקור הראשון של יאיר יחד עם אמו בסן-סימון ניתן לשחזר מציוני-הזמן שנזרעו בטקסט. משפחת מנדלסון העתי־קה את מגוריה מתל-אביב לירושלים בשנת 1957. יאיר היה אז בן שמונה ואת תרצה הכיר כעבור שלוש שנים כשמלאו לו ולה אחת-עשרה (58). כלומר: הביקור הראשון של רעיה עם יאיר באתר שבו נהרג אביו הביולוגי היה אפשרי רק אחרי שנת 1960. כיוון שאביה של תרצה, הקבלן משולם פריד היה מעורב, כפי שיוכח בהמשך, בהסעתם לאתר סן-סי־מון, סביר להניח שהביקור שם התקיים כשנתיים אחרי שנה זו, אחרי שמשולם פריד פרש את חסותו על משפחת הרופא.

סיפור הביקור (68-70) מגלה, שהקבלן משולם פריד לא רק התיידד עם הרופא, שטיפל במסירות בבנו קודם שנפטר, אלא הפך גם לידיד-נפש ואיש-סוד של רעיה, אשת הרופא, ושמע מפיה על "התינוק" ועל רצונה להכין את יאיר בהדרגה לעובדה, שלא ד"ר מנדלסון הוא אביו הביולוגי. משולם פריד הרגשן התגייס לסייע לה בכך, ויום אחד, וליתר דיוק: בראשון למאי — יום הזיכרון לנופלים בסן-סימון, אחרי שהתלחש עם רעיה במטבח הכריז משולם ש"הגדול והגברת" מצטרפים אליו לנסיעה במכוניתו. אך במקום להסיע את אורחיו אל ביתו, כפי שהכריז, הסיעם משולם אל מנזר סן-סי־מון. שם רמזה רעיה לראשונה ליאיר על חשיבות המקום בתולדות-חייו, כשאמרה לו "שהרבה אנשים נהרגו כאן במלחמה, אנשים צעירים, לפני שנולד להם ילד ולפני שבנו בית ולפני שנטעו עץ". ואחרי השתהות הוסיפה רמז חשוב נוסף: "ולפני שהספיקו לספר סיפור". יעברו שנים ספורות עד שיאיר ישמע ממנה את הסיפור על אביו שנהרג באתר הזה ויבין סוף-סוף מדוע שונה מראהו החיצוני מבנה האחר של אמו, בנימין, וגם מאביו, ד"ר יעקב מנדלסון, כי בניגוד להם שהיו חטובי-גוף והתברכו ב"פרצוף של מלאך וגולדענע תלתלים" (320), היה הוא ממו־צע קומה, שמנמן ו"שערו שחור וזיפי ומצחו נמוך" (54).

גם את המועד של הביקור השני של שניהם בסן-סימון ניתן לקבוע כמעט בוודאות בעזרת ציוני-הזמן המפוזרים בטקסט. בשנת 1964 נפרדה רעיה מד"ר יעקב מנדלסון (263), ועברה להתגורר בנפרד בירושלים. כשנה לאחר מכן, אחרי שמלאו ליאיר שש-עשרה שנה, גייסה פעם נוספת את משולם בראשון למאי, כדי שיסיע אותה ואת יאיר לסן-סימון. במהלך הביקור הזה לא הסתפקה רעיה ברמזים, אלא סיפרה ליאיר את הסיפור על אביו ועל מותו שם, עד כמה שפרטיו היו ידועים לה. "המספר", שזהותו תתברר בהמשך, מגלה לנו את תוכן השיחה שקיימו האם ובנה בביקור הזה בשני אופנים. תחילה הוא מוסר בלשונו תמצית של הסיפור בשלמותו: "וסיפרה. סיפרה על היונה הפצועה עם ה'כן או לא?' ועל השובך בגן-החיות של תל-אביב ועל ד"ר לאופר שדיבר בלשון רבות, ועל בן השכנים שנסע לאמריקה ללמוד רפואה וחזר ונעשה אביכם, ועל מרים היונאית ועל היונה הבלגית ועל הדודים של התינוק בקיבוץ, ועל אביו של התינוק ועל אמו החורגת ועל אמו האמיתית ועל התינוק עצמו". אחר-כך הוא מביא במסירה ישירה את הנוסח שבו רמזה ליאיר איך התעברה מזרעו של התינוק: "כאן הוא נהרג ומכאן הוא שילח את היונה האחרונה שלו לפני שמת, והוא החבר שלי שעל שמו אתה נקרא" (320). ורק אחרי שיאיר התעקש להבין, איך הצליחה להתעבר מ"התינוק" שגווע בסן-סימון בעוד שהיא נמצאה אז בגן-החיות בתל-אביב, פירטה לו את האופן שבו עיברה את עצמה (322).

מוות שהפך לאגדה

רעיה סיפרה ליאיר **עובדות** על זהותו של אביו "התינוק", על נסיבות מותו בסן-סימון ועל האופן שבו עיברה את עצמה מזרעו בתל-אביב. וליתר דיוק: היא יכולה הייתה לספר ליאיר לכל היותר את הידוע לה מרגע שהיונה הבלגית נחתה בשלום בשובך בתל-אביב. מי, אם כן, השלים את התיאור על מעשיו של יאיר הפצוע באופן אנוש במחסן מול המנזר בסן-סימון, תיאור מעשים שרעיה לא הייתה יכולה לדעת עליהם דבר? או במילים אחרות: מי הוסיף לעובדות הריאליסטיות בסיפור של רעיה את התיאור המיתי שהפך את הסיפור שלה **לאגדה**? מן העובדה, שיאיר רכש את ביתו במושב ושיפצו בעזרת "הקבלן שלו שהיא אישה" בשנת 1999, ניתן להניח שאת שתי העלילות, עלילת "הנובלה" והעלילה הנדל"נית, העלה יאיר על הכתב לכל המוקדם בשנה האמורה. ואז גם רשם את הקטע הארס-פואטי הבא, שבו הגדיר את חלקו בהפיכת העובדות ששמע מאמו לאגדה על-ידי הוספת התיאור הדמיוני-מיתי על פעולותיו האחרונות של "התינוק" בסן-סימון לפני מותו. בעוד שאמו התמקדה בעובדות, בחר יאיר להוסיף עליהן מתועפות דמיונו. וכך הגדיר את הסיפור שכתב: "סיפור שייגע לא רק אל השכל ואל הידיעה, אלא גם יכווץ קרביים ושרירים, וירפרף ויפרפר בשסתומי העיניים והלב. — לאו דווקא על גבורות ועל ארמונות, על פיות ומעשי כשפים, אבל גם לא מן הסיפורים שהולכים בקטנות. — סיפור שיש בו מן הכאב ומן הווידוי וגם מן התרבות ומן הנימוס, ושמץ של שעשוע ורמז של סוד" (319).

למותר לומר שכל האפיונים האלה

הולמים יפה את תשעת הפרקים האגדיים, אך לא את הפרקים הנדל"ניים המאוחרים. ואכן צריך להניח שיאיר השלים מדמיונו את הסיפור ששמע מפי אמו בגיל שש-עשרה. מכאן, שיאיר בדה מדמיונו את תיאור המעשים של אביו קודם ששילח את היונה מסן-סימון, ובכלל זה גם את התיאור, כיצד אחרי פטירתו של "התינוק" ליוותה נשמתו את היונה עד שהגיעה בשלום אל "הילדה" בתל-אביב. לפיכך אין להשתומם שהה־שלמה שלו העניקה לסיפור את האופי האגדי-פנטסטי, שהפך אותו **לסיפור מיתי המבוסס על סיפור קרב-הגבורה האמיתי שהתרחש בתש"ח בסן-סימון**. משום כך פונה יאיר בטקסט לעיתים קרובות אל אמו ומסביר לה, מדוע התיר לעצמו את החרות לסטות מן העובדות שגילתה לו. מכל פניותיו בטקסט אל אמו, אחרי שנפטרה, חשובים הדברים שהוא מנסח אליה בסיום הקטע הארס-פואטי: "וכיוון ששוב אינך עמי, אומר רק זאת: זה סיפורי ואני מקצר בו ומאריך, בודה ומתוודה, — מתפתה ומעלה באוב גם השערות וניחוש" (319). בסיפא של הצי־טוט הזה מאשר יאיר עצמו, שאכן את פרקי "הנובלה" בדה והשלים בעזרת "השערות וניחוש" ובשיתוף הפלגות דמיונו.

בהקבלה לאופן האובססיבי שבו האזינה רעיה לשיר הכיסופים של דידו הגוססת למותה, פרט קונקרטי המסופר עליה בעלילה הנדל"ינית הריאליסטית, בולט האופי האגדי של הטיפול במוות בעלילת "הנובלה", שבה מתואר המוות כבן-אנוש, ש"התינוק" מנסה להערים עליו כדי להשלים את המעשה האחרון שיעשה בחייו. בעוד "התינוק" גורר את גופו שותת הדם אל היונה היחידה שנותרה בחיים, כדי להעביר באמצעותה לאהובתו את בשורת מותו ואת מתת אהבתו, הוא עוקב אחרי המוות, המתואר "מהלך אחריו, מלקק שפתיים ומכין עצמו לבאות" (260). ובעוד המוות שלח אל קורבנו את "ידו הקרירה", הדף אותה "התינוק", שכבר התחיל להכין את גופו למעשה האחרון שיעשה בחלד, ואגב כך צפה חרד במוות, "שמא יאבד את סבל־נותו". "התינוק" נרגע רק אחרי שהשלים את מעשיו ונוכח, ש"המוות, שחיכה שם כל אותה עת, פלט נחרת זעם, מבין שרומה" (276-279). האנשה זו היא מן היחידות בטקסט שאינה קישוטית, אלא פונקציונאלית, כי היא תורמת לאופי האגדי של "הנובלה".

שתי יונים מבשרות

כאמור, מאיר שלו התאמץ לא רק להקביל בין הדמויות והאהבות בשתי העלילות, אלא ניסה גם לקשור ביניהן בעזרת יונים. ודווקא קישור זה מבליט את השוני בין העלילות. בעלילת "הנובלה" אלו יוני-דואר, המעבירות בין אוהבים פתקים, שרק הם יודעים לפענח את ה"כן, כן, לא וכן" הכתובים בהם. מכל יוני-הדואר ששילחו האוהבים זה לזה תיזכר לטובה "היונה הבלגית", שקישרה ביניהם באופן כה גורלי ואגדי. ואילו בעלילה הנדל"ינית המאוחרת, שאיננה מצועפת בצעיף אגדי, מופיעות יונים רגילות. יתר על כן: ליונים כאן אין נוכחות בולטת ובלעדית כמו בעלילה "הנובלה", כי גם בעלי-כנף אחרים זוכים לנוכחות דומה בסיפור-המעשה על שיפוץ הבית במושב. והחשוב מכל: היחס של יאיר ליונים מגלה שאין הן יקרות ללבו כפי שהיו יקרות לגיבורי עלילת "הנובלה". היונים נרדפות ומגורשות על-ידי יאיר ואחת מהן הוא גם טורף באופן קניבאלי.

מכל ההקבלות הניגודיות בין שתי העלילות חריף הניגוד בין "היונה הבלגית" ו"היונה הנטרפת". כיוון שברומן הזה מיעט מאיר שלו בסצנות פנטסטיות, בהשוואה לחמשת הרומנים הקודמים שפרסם, מתבלט הקישור בין שתי היונים משום ששתיהן מכהנות בסצנות פנטסטיות. בעלילה "הנובלה" מתרחשת סצנה כזו אחרי ש"הילדה" החדירה לתוכה את המזרק והרגישה שמתת האהבה של אהובה נקלטה בגופה. בסיום המעשה פקחה "הילדה" את עיניה וראתה שיונת-הדואר הבלגית נותרה לעמוד סמוך לראשה. היא התחילה לתחקר אותה וכמקובל בסצנה פנטסטית, היונה ענתה לה וסיפרה לה ממה שראו עיניה בסן סימון ועל מעשיו האחרונים של "התינוק" לפני מותו. "הבלגית" חתמה את דבריה בהגדרת תפקידה באירוע: "אני הייתי לכם כנפיים, אני הבשר והנפש, אני משב הגוף ומשא האהבה, אני הרוח והכוחות" (288).

בניסוח כמעט זהה הגדירה גם "היונה הנטרפת" את תפקידה באוזני יאיר בסצנה המקבילה: "אני הבשר והנפש, אני משב הגוף ומשא האהבה. אני הרוח והכוחות" (352). אלו המילים האחרונות שהצליחה היונה להשמיע באוזניו, כי מן ההתחלה התנהג באלימות כלפיה. מרגע שיאיר התעורר וגילה את היונה יושבת על הרצפה לידו, נזכר בעצת אמו, אחרי שנודע לה מפיו שיונים שוכנות מתחת לגג-הרעפים של הבית שרכש (206), וניסה להבריח אותה. אך גורלה של היונה נחרץ דווקא כשהחלה להתחנן על חייה באמצעות האזכור של המילים שאמרה "הבלגית" ל"ילדה" לפני כחמישים שנה. בהתקף של זעם אחז יאיר ביונה, יצא לחצר ומלק את ראשה. אחר-כך הכין אותה לצלייה, צלה את בשרה וטרף את הבשר עם העצמות. מהחתכים שהותירו שברי העצמות של "הנטרפת" בפיו, התערב דמו בדמה. התיאור האכזרי הזה (353) זהה למעשה של לוחמי הפל"מ"ח בקרית-ענבים (241), שכמעט והטריף את דעתו של אביו, "התינוק". כיוון שהאלימות התפרצה מיאיר רק אחרי שהיונה קשרה בדבריה את עצמה לאירוע מלפני חמישים שנה, שבעקבותיו בא הוא לעולם, ניתן לבאר את תגובתו כלפיה רק באופן אחד, **ברצונו להתנתק בדרך זו מאגדת אהבתם של הוריו**.

ואכן שתי היונים המבשרות סיימו את חייהן באופן שונה לחלוטין. אף שהיונה הבלגית הביאה אל "הילדה" את הבשורה על מותו של אהובה "התינוק", לא נתבעה לשלם על כך בחייה. להיפך: כיוון שהעבירה בהצלחה את תמצית גופו של האהוב המת משדה-הקרב לתל-אביב וסייעה לממש את ההתחייבות שנתנו האוהבים זה לזה, להוליד יחד ילד אחרי המלחמה (249), גמלה לה "הילדה" בגמול שהייתה ראויה לו. וכגמול המקובל באגדות לשלוחי הגורל, לא סרה היונה הבלגית מעל כתפה של "הילדה" (292) במהלך כל תקופת ההריון, כמו השגיחה מטעמו של "התינוק" על הגשמת הנדר ששני האוהבים נדרו זה לזה בפגישתם האחרונה. כאמור, לא כך סיימה היונה הנטרפת את שליחותה.

מדוע כפה המחבר על יאיר אוהב הציפורים ונופי-הארץ את המעשה הרצחני הזה? הפתרון מוצפן בחמישים השנים שחלפו בין זמנן של שתי היונים. תגובתו הברוטאלית של יאיר כלפי היונה המבשרת שהתייצבה למראשות ראשו בשנת 1999, כדי להזכיר לו את המעשה המופלא שהתרחש בשנת 1948, שנת הקמתה של המדינה, **קשורה ליחסו של מאיר שלו למיתוסים הלאומיים שלנו**, כפי שהוא משתקף בחמשת הרומנים הקודמים שלו, **כולם רומנים אלגוריים שמגמתם פוסט-ציונית**. בחמשתם ניפץ שלו את המיתוסים הלאומיים, החל

מהקדומים שסופרו במקרא (ראה "עשו") וכלה במאוחרים מן העליות הראשונות (ראה "רומן רוסי"). פירוט המיתוסים שניפץ והמטרות הפוליטיות-אקטואליות שביקש מאיר שלו להשיג על-ידי כך, ימצא הקורא בעמודים 63-70 בספרי *ספרות וריבונות* (2006).

לכאורה, אפשר היה להניח שחזר בו בספרו זה, השישי בספריו, כאשר בדה בעלילת "הנובלה" אגדה, המבססת סי־פור-אהבה, מיתי בכל סממניו, על אירוע היסטורי אמיתי מתקופת הקרבות בת־ש"ח. אך גורלן השונה של שתי היונים המבשרות מוכיח שמאיר שלו לא שינה את טעמו. היונה "הנטרפת" קיפחה את חייה אך ורק משום שבתמימותה העיזה להציג את עצמה כשייכת לשושלת של יונת תש"ח, היונה הבלגית, שהיא האמא ההירואית-מיתית של יוני-הדואר מלפני מספר דורות. המיתוס על הקרב בסן-סי־מון טופח בעלילת "הנובלה" רק כדי שינותץ בעלילה הנדל"נית המאוחרת. ולמעשה הצמיד מאיר שלו את העלילות הסותרות זו לזו כדי להדגיש, **שבחלוף חמישים שנה ממלחמת השחרור אין עוד מקום במציאות הישראלית למיתוסים האגדיים של הציונות ובכללם גם המי־תוס התש"חי על קרב הגבורה של הפלמ"ח בסן-סימון.**[1] מאיר שלו כפה על יאיר חובב הטבע למלוק את ראשה של היונה המבשרת, שנקלעה לביתו המשופץ, **כדי להבליט את ההבדל בין מצבה של הציונות בשנה שבה נוסדה המדינה לבין מצבה כעבור חמישים.** ההבדל הזה מובלט בעזרת הניגוד בין האב לבן. יאיר התש"חי היה אידיאליסט, יונאי המסור לשליחות הלאומית שהוט־לה עליו. יאיר בן-זממנו הוא אינדיבי־דואליסט אנוכי, שיחסו לחיים הוא אסקפיסטי והדוניסטי.

[1] כיבוש המקום גבה את חייהם של עשרים ואחד לוחמים. רק עשרים נחלצו מהקרב הקשה בסן-סימון כשהם מהלכים על רגליהם ובצאתם חילצו מהמקום שמונים ושלושה פצועים בנשיאה על הגב ועל אלונקות. תיאור מפורט של הקרב בסן-סימון והסבר על חשיבותו להצלת ירושלים כלול בספר "הראל — הקרב על ירושלים", הוצאת הקיבוץ המאוחד 2005, עמ' 143-152. על האנדרטה שהוקמה באתר חרוטות המילים שכתב חיים גורי לזכר הנופלים: "כאן עזבום החיים ולא עזבם אומץ הלב".

השטיק "הרוחני"

מאמץ להפיח רוח חיים בעלילה המאוחרת, עיצב מאיר שלו את יאיר כחריג במשפחתו לא רק במראהו החיצוני, אלא גם באופיו. בעוד הוא "עפיפון שחוטו ניתק — מהסס — מסתפק בייחולים ובתקוות" ומרגיש "כמו היהודי היחיד" במשפחה, כל בני המשפחה האחרים (הוריו, אחיו בנימין וליאורה אשתו) הם מעשיים ומציאותיים, "מחליטים ועושים" (עמ' 100). ואכן חולשת העלילה המאוחרת היא בעיצוב דמותו של יאיר כילד מגודל שבגיל חמישים עודנו "ציפור שחורה ועבה, לא נודד אלא שב, לא מתחבר ללהקה" (362), כפי שהגדירה אותו אחת מהתיירות שהדריך, צפרית מהולנד. יאיר מתואר כאדם המרגיש מחנק בעיר וזרות לאורח-החיים המקובל על רוב האנשים, שהם בעיניו בלומי-חושים משום שהתנתקו מהטבע. השייכות לטבע מובלטת באמצעותו בעלילה כסוג של רוחניות שרק יחידי סגולה מסוגלים לה, משום שלא אבד להם הכושר להישאר צמודים לעורק החיוני של הקיום. את "הרוחניות" הזו לא קיבל יאיר מאביו המאמץ, רופא הילדים ד"ר יעקב מנדלסון, אלא ירש גנטית מאביו "התינוק" ומאמו "הילדה". מילדות התאמצה אמו של יאיר להחדיר בו את האהבה ל"רוחניות" הזו. לכן הרגילה אותו כשהיה ילד לומר "שלום בית" (40), לפני שהתירה לו לנעוץ את המפתח במנעול דירתם בתל-אביב, ויאיר בן החמישים ממשיך לקיים טקס ילדותי זה גם בבית שרכש במושב (126). לכן צירפה אמו גם לסכום הכסף, שהעניקה לו לרכישת הבית במושב, הוראות מדויקות על גילו של הבית שיקנה לעצמו ועל מיקומו בנוף, בהסבירה לו, שכדי להיות "רוחני" ומאושר, צריך אדם "סיפור, ופינה, ואוויר ואהבה, ושני ראשי הרים, על האחד לעמוד ועל השני להביט, ושתי עיניים לבדוק בהן את השמים ולחכות" (319).

יאיר לא רק אימץ את תורתה, אלא גם הרחיב אותה: איתר ורכש בית בנוף המתאים, בחן את הרוחות האופפים אותו, ושיפץ אותו באופן שעורר השת־אות אפילו אצל שכניו במושב. אם הרחצה של יאיר במקלחת בחצר, המגע של כפות רגליו באדמה והשינה על הרצפה הם מימוש של "רוחניות", או של איזו שאיפה רומנטית לחוות חוויה פנתאיסטית, אזי סילף מאיר שלו באופן קיצוני את תורתו האוטופית של מחבר "האדם והטבע". א"ד גורדון היה דוחה על הסף "רוחניות" הדוניסטית ואסק־פיסטית, מוחצנת ומסולפת כזו, כפירוש להשקפתו על האופן שבה ראוי לבני-א־דם להשתלב בטבע. ואכן את יאיר עיצב מאיר שלו בדמותם של גיבורי הרומנים הקודמים שלו, שהינם תמיד אוהבי-טבע ו"רוחניים", השמים ללעג בעצם חריגו־תם בני-אנוש מצויים מן הסוג המתהלך במקומותינו. קהל המעריצים הגדול של מאיר שלו בלע בשקיקה את "השטיק" הרעיוני הזה בספריו הקודמים בלי להרגיש שהכותב לועג להם בעלילות ספריו, שבהן הוא מרחיק את גיבוריו מחייהם הממשיים.

לכן חשוב להבהיר פעם נוספת למע־רי־צים אלה, המתפעלים מהתעקשותם של תירלה ואירלה להתקלח במיתקן הפתוח לרוח ולאכול ארוחה המורכבת מלחם- ירקות-זיתים-גבינות: מאיר שלו לא כתב את חמשת הרומנים הקודמים, וגם לא את הנוכחי *יונה ונער*, כדי להפיץ חזון "רוחני" על אהבה לטבע ועל חיים פשוטים ובריאים. גם לא בשליחותה של "רוחניות" כזו מיקם את העלילות של ספריו בימי-עבר, שבהם לא הייתה הארץ עדיין מוגדרת מדינית, אלא הייתה ארץ בתולית ולכן היו מרחביה פתוחים לפני חולמים ותמהו־נים מכל הלאומים (*פונטנלה*). ולא להפצת "הרוחניות" הכוזבת הזו מילט את גיבוריו מהערים לפינות חבויות במדבר שהקידמה טרם כבשה אותן (*בביתו במדבר*). **מאיר שלו כתב את חמשת הרומ־נים הקודמים שלו כדי להבהיר לכולנו, שהציונות כשלה וחזונה הניב רק התבה־מות וניוון, סבל ומוות.** וכעת הוסיף עליהם, בשליחות המסקנה הפוסט-ציונית הזו, את הרומן *יונה ונער*, **שבו סיפח לסיפור הכישלון של הציונות גם את התקופה ההרואית של תש"ח.** על חתירתו למטרה הרעיונית הזו שילם הפעם מחיר כבר, כי השחית במו-ידיו את "הנובלה" והחמיץ פנינה ספרותית רבת-דמיון שהייתה ברשותו. ■